

השיעור השבועי

גליון מס' 533

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

הרב המקדים: הרב"ג אברהם דרעי שליט"א

רב העיר באר שבע

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"ל הזדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויס רבים מיוחדו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

כניסה

יציאה

ר"ת

ירושלים

חל אביב

חיפה

באר שבע

תרומה | ד' אדר תשפ"ו

הלכות ברכות - ג

ברכת מעין שלש מהתורה או מדרבנן, ועשר נפקא מינה [א. דין המסופק. ב. לשבת במעין שלש. ג. לעמוד לחכם במעין שלש. ד. לחזור למקומו ולברך מעין שלש. ה. לחבוש כובע במעין שלש. ו. שכה מעין המאורה במעין שלש. ז. אם יקדים מעין שלש לאחר יצר. ח. אם עונה לקדיש וקדושה במעין שלש. ט. אי בעינן אכילה כדי שביעה במעין שלש. י. לימוד מהפסוק "ארץ חטה ושעורה"]. לימוד הלכה יומית ברמב"ם. המסופק בברכות התורה. תפלת הדרך תוך כדי נהיגה. אכל בריה בשיעור ח"י גרם לא מברך באחרונה

דעת הסוברים שמעין שלש דאורייתא

ב. יש לחקור אם מעין שלש מדאורייתא או מדרבנן, ויש בזה עשר נפקא מינה. מצינו עשרים ראשונים שסוברים שברכת מעין שלש מדאורייתא, ולשיטתם הפסוק (דברים ח, י) "ואכלת ושבעת וברכת" חוזר על הפסוק שלפני פניו (שם, ח) "ארץ חטה ושעורה" וכו', ולא רק על הפסוק שלפניו (שם, ט) "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם". כך כתב השאלות דרב אחאי גאון (יתרו שאילתא נג), שאם הוא מסופק אם בירך מעין שלש, כגון שעשה הבדלה ושתה רביעית יין וצריך לברך ברכת מעין שלש - 'על הגפן',

מעין שלש בעל פה

א. בשיעור הקודם דיברנו בדין ברכת מעין שלש, ובמשנה (ברכות מד.) אמרו חכמים שעל פירות שבעת המינים מברכים מעין שלש - לא ככל הפירות שמברכים עליהם נפשות - וכך פסק מרן בשלחן ערוך (ס' רח סעיף א). וכן על כזית עוגה או רביעית יין מברכים מעין שלש. ואמרנו שדעת הכף החיים (ס' רב ס"ק עט, וס' רח ס"ק צב) שברכת נפשות פוסרת הכל, ואם לא יודע לברך מעין שלש יברך נפשות. אבל להלכה זו ברכה לבטלה, ולכן צריך לדעת את ברכת מעין שלש בעל פה, שאם יהיה במקום שאין סידור יוכל לברך.

אנחנו מחזירים את דרכו של מרן זצ"ל והלכותיו, בשבת הייתי בחזון יחזקאל, יש שם אברכים תלמידי חכמים, ומה יש לעשות במושב? יושבים ולומדים. חיזקתי אותם שילכו בדרך של מרן זצ"ל ולא יתפתו אחר החולקים. בשבת הביאו לי ספר של חכם אחד שכתב להחזיר פאה נכרית, וטען, כי אם תלך עם מטפחת יתגלו קצת משערות ראשה, וזה איסור דאורייתא, כמו שכתב החתם סופר (תא"ח סימן לה). לפי דבריו מרן זצ"ל (ביב"א ח"ה חאה"ע ס"ה) שאסר פאה, כביכול גרם שיתגלו שערו. עשו לספר כריכה יפה עם זהב, וזה מושך את הציבור, אבל בחורים צעירים צריכים להיזהר לקנות ספרים רק של גדולי הדור. למה הוא מעלים את האמת, התורה אמת כתיב בה, אדם שהולך בדרך שאינה אמת אסור לשמוע לו. וכי מרן לא ידע את החתם סופר, נכון שנשות ההונגרים מגלחות את הראש לגמרי, מכמה סיבות, והחתם סופר שהיה גדול הדור החמיר, אבל לא קיבלנו הוראותיו. למה מעלים מאתנו את הרשב"א (ברכות כד.) שאם האשה מגלה מעט משערה אין בזה שום איסור, וכן כתבו הריטב"א, המאירי, נימוקי יוסף, שיטה מקובצת (שם), הר"ן (תענית דף י"ב מ"דפי הר"ף) בשם העיטור, הארחות חיים (הל' קריאת שמע אות לה). גם מהר"ם אלשקר (סימן לה) - היה בדורו של מרן הבית יוסף - כותב שמונת לאשה לגלות קצת משערה, וכן כתב בשו"ת תשורת שי (ח"ב ס' לה). גם הגר"מ פיינשטיין באגרות משה (חאה"ע ס' נח וס' קיד) התיר מן הדין. [הרב פיינשטיין למד את הש"ס ארבע מאות פעם, וסברותיו הם סברות תלמודיות. דרך אגב, היתה לו אהבה והערכה גדולה למרן. בניסן תשל"ד כשמרן היה רב ראשי חדש, הזמינו אותו לביקור הראשון באמריקה, והוא נפגש פעם ראשונה עם הרב פיינשטיין. מרן הזכירו בספריו, יביע אומר, חזון עובדיה, קול סיני. אמר לו הרב פיינשטיין: תשמע, מגיעים לפה הרבה רבנים ראשיים, עם גלימה או בלי גלימה... ואני לא מזמין אותם שייתנו אצלי שיעור, אין לדבר סוף, לא כולם גדולי תורה. אבל כבודו לא בגלל שהוא רב ראשי, אלא הוא בעל היביע אומר... וביקש ממנו שיתן שיעור ב'תפארת ירושלים'. ירדו יד ביד מחדרו למטה לישיבה, ומרן נתן

מדברי הרב אברהם דרעי שליט"א: ברשות כבוד מורנו ורבנו, עטרת ראשנו, מרן הראשון לציון רבינו יצחק יוסף שליט"א. דיברנו על כך שמידת הענוה וכן 'הוו מתונים הדין' זה בסיס לפסיקת ההלכה. זכינו להיות בדור ששוכן בקרבו קדוש ישראל, גאון עוזנו ותפארתנו, רבינו הגדול מרן הראשון לציון שליט"א, שלמעלה משישים ספריו מפוזרים בכל רחבי העולם, ממש אין מקום, אין בית כנסת, אין בית של תלמיד חכם, שאין שם מספריו של מרן הראשון לציון. וכל כך למה? כי יש בו מידת הענוה - מתנהג עם כולם בענוה, גם עם תלמידיו, ומקיים גם 'הוו מתונים הדין' - בכל הלכה שפוסק מביא ראיות לכאן ולכאן ומפלפל. יהי רצון שנזכה שימשיך להנהיג את ישראל בדרך ההלכה על פי כללי הפסיקה המסורים לנו מדור לדור, 'ימים על ימי מלך תוסף' שנותניו פמון דר ודר"ר (תהלים סא, ז).

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגדול מעוז ומגדול הגאון רבי אברהם דרעי שליט"א, הרב הראשי של באר שבע, וכן חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל. בנו של ידידנו המנוח הרב הראשי הגאון רבי יהודה דרעי זצ"ל. אשריו ואשרי חלקו, כי לו נאה כי לו יאה, היה אב"ד במרסיי שבצרפת, הייתי אתו כמה פעמים בצרפת, וראיתי איך שיושב על מדין ופוסק הלכות בענייני אישות, נושאים קשים ביותר. אדם שנבחן בדיינות, על כל אבן העזר, גיטין, קידושין, אישות, יבום וחליצה, הלכות עדות, טוען ונטען, צריך שנים על גבי שנים לשבת ולהתמיד. וב"ה הרב התמיד, ישב ולמד, בן פורת יוסף, חיבר כמה ספרים גדולים וקטנים, והולך בדרך אביו להפיץ תורה. היה לי עם אביו זצ"ל הרבה דיבורים בהלכה, כל פעם שהייתי אומר לו שמרן האבא פסק כך, מיד היה מבטל את דעתו. לפעמים עשה מהלך כמו חבורה להגיד משהו מסוים, וכשאמרתי לו את הדעה של מרן מיד קיבל, מדהים! הוא יכל לומר 'אני חולק', אבל מעולם לא אמר כך. גם כשהיינו יושבים במועצת הרבנות הראשית, היה מביא דעה מסוימת, כשהייתי אומר לו את דעתו של מרן, מיד היה מבטל דעתו. והבן הולך בעקבות אביו, בדרך של מרן זצ"ל.

צריך לחזור ולברך שוב. וכן כתבו בה"ג (פ"ז דברכות ד"י סע"ד), הביאו הסמ"ג (עשין כז, דק"ג ע"ג), רבינו יונה (ר"פ כיצד מברכין ד"ה קדש הלולים), הרשב"א (ברכות לה. ד"ה הכי), הריטב"א (הל' ברכות פ"ה ה"ט), המאירי והרי"א (ס"פ כיצד מברכין), החינוך (מצוה תל), הארחות חיים (הל' ברכות אות נב), הכלבו (ס"ס כד), הרא"ש (פ"ז דברכות סימן טז), ובנו הטור (ס"ס רט) ועוד, שברכת מעין שלש מדאורייתא.

דעת הסוברים שמעין שלש דרבנן

ג. אך לעומתם מצינו כחמשה ראשונים הסוברים שמעין שלש מדרבנן, והפסוק "וברכת" חוזר רק על ה"לחם". וכן דעת הרמב"ם (הל' ברכות פ"א ה"א, ופ"ח ה"ב), כפי שהבין הבית יוסף (סי' קפד, ס"ס רט) בדבריו, שכתב (בפ"ח ה"ב): כל הברכות האלו אם נסתפק לו בהן אם בירך או לא בירך, אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף, מפני שהן מדברי סופרים. וכן כתב בספר החינוך (מצוה תל) בדעת הרמב"ם. כל אחד שלומד את הרמב"ם מבין שברכת מעין שלש מדרבנן. וכן דעת הסמ"ג (עשין כז, דק"ג ע"ג), הגהות מימוניות (פ"ח מהל' ברכות אות ז), המורדכי (פרק ג' שאכלו ס' קפה), תלמידי רבינו יונה (ס"פ כיצד מברכין), שברכת מעין שלש מדרבנן. ובספר האגודה (פ"ז דברכות ס' קפה) והרשב"ץ (בפירושו ר"פ כיצד מברכין עמ' רט) בשם רבותינו הצרפתים, נראה שמסתפקים בזה.

פסק מרן

ד. מרן בשלחן ערוך (סימן קפד סעיף ד, סימן רט סעיף ג) פסק, שעל כל הברכות אינו חוזר מספק חוץ מברכת המזון, מפני שהיא של תורה. וממה שלא כתב חוץ מברכת המזון וברכה מעין שלש, דוק מינה שמעין שלש לדעתו זה מדרבנן. אלא שצריך לבאר מדוע מרן לא פסק כרוב הראשונים שמעין שלש מן התורה, הרי בהקדמתו לבית יוסף כתב: ולכן הסכמתי בדעתי כי להיות שלשת עמודי ההוראה אשר הבית בית ישראל נשען עליהם

שיעור כללי בישיבה שלו בענין מלאכה שאינה צריכה לגופה, והוא ישב ליד הרב ושמע את כל השיעור. כיבדו זה את זה].

אותו מחבר היה צריך לכתוב, הרשב"א מתיר, מהר"ם אלשקר מתיר וכו', ואני חולק. מי ישמע לו?... אבל הוא מעלים את האמת ולדבריו מרן גרם כביכול מכשול, שבגללו מגלים מעט מהשער מלפנים. זה איסור חמור לשקר בהלכה. לפני למעלה חמישים וחמש שנה כשיצא לאור הילקוט יוסף הראשון (בשנת תשל"א, עמ' קנב), כתבנו שם על הפאה נכרית, שאפילו מגלה כמה אצבעות, כמה פוסקים מהם הבן איש חי (ש"ד פרשת בא אות יב) מקילים. פעם הרב בעדני זצ"ל התקשר אלי ואמר, אני רוצה שכבודו יאמר לי את המקורות. כשהייתי בבני ברק נכנסתי אליו, ואמרתי לו שכך כתב הרשב"א, מהר"ם אלשקר וכו', חיפשו בכלל שו"ת מהר"ם אלשקר ולא מצאו, ואחד האברכים השיג ממקום אחר, והרב בעדני ישב וקרא איתנו יחד, והתפעל. היה איש אמת, וכמה פעמים שחזר בו, כי חיפש אחר האמת. פעם דיברתי עם מרן על הלכה שכתבתי בשמו בילקוט יוסף, ואחר כך חזר בו, ואמר: וכי הרדב"ז לא חזר בו, גם אתה כשתהיה זקן תחזור בו... אבל חזרתי בי מיד, כי אנחנו מבטלים דעתנו למרן. גם רבי אברהם דרעי, ממשיך דרכו של אביו להיות צמוד להלכות של מרן. אין לנו שום אינטרס, מעולם לא דחפתי משהו ממשפחתי או בני למשרה כלשהיא ולא כלום, כי יש לנו מטרה אחת, לחזק את הקו ההלכתי של מרן האבא שאנו משוכנעים שהוא הקו הנכון.

אני מברך את כבוד הרב שיזכה להגדיל תורה ולהאדירה, ינהג כמו אביו שהלך ממקום למקום ונתן שיעורים, ויזכה את הרבים גם בהלכה. בשבת הגדול תחפש נושא הלכתי, פעם על מצה שמורה עבודת יד, פעם על כזית בליל הסדר לפי משקל ולא לפי נפח, תחדיר את לימוד ההלכה, וגם דרשות. ותזכה לסייעתא דשמיא.

² תראה מה עושים הרבה חסידים, בראש חסידי חב"ד, שבכל יום לומדים הלכה יומית מהרמב"ם. השבוע היה כנס לסיום הרמב"ם בכמה מקומות, הייתי שם ואמרתי להם: רבותי, זה חשוב מאוד, קודם כל בזה הם מחזירים את לימוד ההלכה, ולא רק דף יומי, שתיקן מהר"ם שפירא, הוא לא התכוין שיישאר עמי ארצות וילמדו רק דף היומי, אלא כתוספת. וצריך המגיד שיעור לא רק לקרוא רמב"ם ולומר קדיש, אלא שיכין שיעור לפני כן, וכשיקרא

בהוראותיהם, הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, אמרתי אל לבי שבמקום ששנים מהם מסכימים לדעת אחת, נפסוק הלכה כמותם. ומקום שאחד משלשת העמודים הנזכרים לא גילה דעתו בדין ההוא, ושני העמודים הנשארים חולקים בדבר, הנה הרמב"ן והרשב"א והר"ן והמורדכי וסמ"ג ז"ל לפנינו, אל מקום אשר יהיה שמה הרוח, רוח אלהין קדישין ללכת נלך, כי אל הדעת אשר יטו רובם כן נפסוק הלכה. ע"כ. ולמה כאן פסק כמו הרמב"ם שברכת מעין שלש מדרבנן ולא פסק כרוב הראשונים שהיא מדאורייתא?

חשש למרא דאתרא

ה. צריך לומר, שהרי הרמב"ם היה מרא דאתרא כאן בארץ ישראל, כמו שכתב מרן באבקת רוכל (ס' י), שאנחנו נוהגים על פי הרמב"ם בכל הגלילות הללו, ארץ ישראל וסביבותיה. ועוד כתב (בס' לב): הרמב"ם ז"ל אשר הוא גדול הפוסקים, וכל קהילות ארץ ישראל והערביסטאן והמערב נוהגים על פיו וקבלוהו עליהם לרבן. וכן כתב עוד (בס' קמ), ובבית יוסף חושן משפט (ס' רז) כתב על הרמב"ם שהוא עטרת תפארת הפוסקים. ובשו"ת בית יוסף (הל' יבום וחליצה סימן ב) כתב שהרמב"ם הוא מרא דאתרא. וכתב הכנה"ג (בשוריו לאו"ח סימן תצה סק"ה) שלשון השלחן ערוך מבוססת על פי לשונו של הרמב"ם. וכתב הגאון רבי חיים פלאגי בספר חקקי לב (י"ד ס' מב), כי אין ספק שהרמב"ם כתב את חיבורו על פי רוח הקודש.² וכיון שמרן החשיב מאוד את הרמב"ם לכן בענייני ברכה לבטלה חשש לדעתו, שהרי אחד הנפקא מינה אם מעין שלש דאורייתא או דרבנן, לגבי המסופק אם בירך מעין שלש, שאף שלפי הרא"ש רוב הראשונים חוזר ומברך, שספק דאורייתא לחומרא, אבל לדעת הרמב"ם אומרים ספק ברכות להקל. וגם מרן חשש לסב"ל.³

ברמב"ם (פ"ז מהל' מאכלות אסורות ה"י) על חליטה, הציבור יתמהו, מי עושה הגעלה לבשר?... ויפרש להם שאמנם כך דעת הרמב"ם, אך רוב הראשונים (הובאו בב"י ס"י סט) נקטו כפשט הגמרא בחולין (ק"ג). שאמרו, אין הבשר יוצא מידי דמו אלא אם כן מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה. כלומר שמספיק למלוח משני צדדים ולא צריך לחוש לדם שבאמצע. ובשלחן ערוך (ס"י סט סעיף יט) פסק בסתם כרוב הראשונים, והביא את דעת הרמב"ם רק בשם "ויש מי שמצריך", והלכה כסתם לגמרי. מרן זצ"ל עוד לפני כמעט ששים שנה בתל אביב, בכל תפלת שחרית לפני "תנא דבי אליהו", היה קורא רמב"ם, בפרט על זמנים והלכות ברכות שהן הלכות מעשיות, ובכל דבר היה אומר את ההלכה למעשה.

גם כשקרא את הרמב"ם (פ"א מהל' עירובין ה"ט) ששיעור כזית הוא ששה דרהם - 18 גרם, שזה שליש ביצה, עלולים לחשוב שעל שיעור זה מברכים ברכת המזון וכו', ויוציאים ידי חובה בליל סוכות ובליל פסח. וצריך לפרש לציבור שמרן השלחן ערוך (ס"י תפז) חשש לדעת התוספות (חולין ק"ג) שכזית הוא תשעה דרהם - 27 גרם, שזה חצי ביצה. גם מדברי הרמב"ם (פ"ז מהל' מאכלות אסורות ה"א) משמע קצת שכלי זכוכית בולעים ופולטים ככלי חרס, ואם בבוקר חימים פיצה במיקרוגל על כלי זכוכית, לא יטוף אותו בצהרים וישים עליו שניצל חם, והוא הדין לפסח, וכיון שאם געילו אותם יתפוצצו, שבירתם זו תקנתם. זו דעת הרמב"ם. אך מגיד השיעור יאמר לציבור הספרדים: רבותי, להלכה מרן השלחן ערוך (סימן תנא סעיף כז) פסק לא כך, אלא כמו אבות דרבי נתן (פמ"א ה"ו), וכן פסקו הרשב"א (בתשובה ח"א סימן רלג) והר"ן (פסחים ל) ורוב הראשונים, שכלי זכוכית אינם בולעים ואינם פולטים. הבן איש חי (ש"ד פר' צו אות יד) החמיר בזה, והגאון רבי עמרם אבורביע בספר נתיבי עם (ס' תקפ"ט) באמת העיר עליו מפסק מרן, והרי ברב פעלים ח"ב (חי"ד סימן ז) כתב בעצמו, שאפילו מאה אחרונים יחלקו על מרן קיבלנו הוראות מרן. למעשה צלחות זכוכית שהשתמש בה לחמץ כגון שניצל, יטוף אותה במים ובאמה, לא צריך אקונומיקה... אנשים מקפידים על ניקיון, ויניח עליה את החרוסת לפסח, כי לדעת מרן כלי זכוכית לא בולע ולא פולט. כל אחד - רב קהילה או הממונה - שקורא הלכה יומית מהרמב"ם, יקום בבוקר לפני התפלה, או בלילה לפני השינה, יכין טוב, ויבדוק אם אכן כך ההלכה למעשה.

³ תראה בבית יוסף (ס' רב) לגבי ברכת הסוכר, שיש אומרים לברך העץ או האדמה, וכתב מרן: כיון שיש בזה מחלוקת עדיף לברך "שהכל", שעל כולם

מסופק בברכות התורה

ו. גם לגבי ברכות התורה, השאגת אריה (ס"ד, כה) מוכיח שלדעת רוב הראשונים ברכות התורה מדאורייתא. אך להרמב"ם רק ברכת המזון מדאורייתא, וכל הברכות כולל ברכות התורה מדרבנן. המשנה ברורה (רי"ס מז) חשש לדברי השאגת אריה, וכתב שהמסופק⁴ יחזור לברך את ברכת "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו", כי היא המעולה שבברכות (ראה ברכות יא:). אך להלכה מספק לדין לא יחזור כלל לברך ברכות התורה, ואם יגיד, אין אפשר ללמוד בלי ברכות התורה... וכי פוסקים הלכות לפי רגש? אנחנו קיבלנו הוראות מרן שפסק שבכל הברכות אם נסתפק בהן לא חוזר חוץ מברכת המזון, וחוששים לסב"ל. הגאון רבי יעקב חיים סופר טוען שהרמב"ם שכתב "כל הברכות האלו" מדרבנן, דיבר רק על ברכות הנהנין שעסק בהן באותו פרק, ולא מדבר על ברכות השבח או ברכת המצוות שזה ברכות התורה, ורצה לחדש שמספק אם בריך ברכות התורה, חוזר לברך. אבל הרי מרן בש"ע מוחק את תיבת "האלו", והרבה אחרונים הבינו בדעת הרמב"ם ומרן הש"ע שברכות התורה מדרבנן, ולכן מספק לא חוזר. וספרדי שיעשה כדעת המשנה ברורה ידע שלא כתב כן אליבא דמרן, אלא פסק כמו השאגת אריה, אבל לנו הספרדים זו ברכה לבטלה⁵, כי מרן חשש למיעוט הראשונים שברכות התורה מדרבנן. וגם לגבי ברכה מעין שלש מרן חשש למיעוט הראשונים שברכת מעין שלש מדרבנן.

ישיבה במעין שלש

ז. כעת נאמר כמה נפקא מינה בקצרה אם מעין שלש מדאורייתא או מדרבנן. **נפקא מינה אחת**, כנזכר לעיל, אם צריך לחזור על ברכת מעין שלש מספק. **נפקא מינה שניה**, האם צריך לשבת בברכת מעין שלש. לגבי ברכת המזון מבואר בגמרא ברכות (נא:) הלכתא יושב ומברך, והתוספות (שם ד"ה והלכתא) כתבו מפי רבי משה אלברט שזה נלמד מהפסוק "ושבעת" - "ושב עת", כלומר שצריך לשבת בזמן ברכת המזון, ולפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך. וכך כתבו המרדכי (פ"ז דברכות סימן קפד) ותלמידי רבינו יונה (ספ"ז דברכות). וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (סימן קפג סעיף ט). ואם ברכת מעין שלש מדאורייתא, היא בכלל הפסוק "ושבעת" וצריך לשבת. אבל אם היא מדרבנן, לכאורה היא כמו כל הברכות שרק לכתחילה יושבים, אבל מהדין לא צריכים לשבת. ולהלכה גם במעין שלש צריך לשבת (ש"ע סי' קפג ט"ו).

אם אמר שהכל יצא (ברכות מ). דהיינו שחשש לסב"ל. וביאר הרדב"ז (ח"ג סי' תרו, וה"ח לשונות הרמב"ם סימן קנח), שמרתיחים במים את קני הסוכר או את הסלק, וכעבור זמן רב המים מתאדים ושוקע הסוכר, ופנים חדשות באו לכאן.

⁴ כגון שקם מוקדם בשעה 4:00 בבוקר, ורוצה לשבת וללמוד, שצריך קודם לברך ברכות התורה, ואף שעדיין לא הגיע עמוד השחר או נץ החמה, כיון שישן בלילה בשעה 23:00 או 24:00, צריך לברך ברכות התורה, ואז יוכל ללמוד. והנה יום אחד התחיל ללמוד, והסתפק אם בריך בתחילת הלימוד או לא.

⁵ לאחרונה יצא ספר על הלכות ברכות ושבת, ושם המחבר כתב בהקדמה, שהמשנה ברורה גם לספרדים, ובא לאפוקי ממרן זצ"ל שבספרו לווית חן הביא כמה דוגמאות שהמשנה ברורה לא פסק לספרדים. אטו יש כאן פגיעה במשנה ברורה!? המשנה ברורה היה גדול הדור בלי ספק, מי לנו גדול מהחפץ חיים, אבל בראדיו אין פרסים או מרוקאים... ופסק את ההלכה לפי מנהג בני אשכנז. כמה מרן זצ"ל הזהיר על זה. איזה כתפיים יש לאותו מחבר שלא מפחד מברכה לבטלה, ומורה בעצם שילכו אחר המשנה ברורה לברך, נגד מרן, איפה האחריות לכתוב כך? לא כל דבר שמרן זצ"ל אמר צריכים לחלוק. המשנה ברורה זה ספר חשוב מאוד, אין צריך לומר, אבל לדעת שיש דברים שאנו נוהגים אחרת.

⁶ גם לגבי תפלת הדרך, לא צריך לעצור את הרכב בשעה שמברך, ומה שכתבו המגן אברהם (סי' קי"ט) שאם אפשר יעמיד את החמור שרוכב עליו, כי הוא

לחזור למקומו ולברך

ח. **נפקא מינה שלישית**, אדם שאכל עוגה ולא בריך מעין שלש - 'על המחיה', ונסע ברכב, האם צריך לעשות 'וורוס'... לחזור למקומו ולברך, או לא. אם היא מדאורייתא יחזור ויברך, כמו בברכת המזון (ש"ע סי' קפד ס"א), אבל אם היא מדרבנן, לכאורה לא צריך לחזור, ויכול לברך במקום שנמצא. וכשמברך ברכה לא צריך לעצור את הרכב, ואפילו הוא הנהג, אם לא יברך עכשיו וימתין עד שיגיע למוחזז חפצו, הוא עלול לשכוח, ואם רוצה להחמיר ולעצור בצידי הדרכים, זו סכנת נפשות, היו מקרים שנפגעו ח"ו, ולכן יברך בעודו נוהג, יאט ויכוין פירוש המילים⁶. ולהלכה גם במעין שלש יחזור למקומו ויברך (ש"ע סי' קנח ס"ה, וסי' קפד ס"ג).

שובע קדיש וקדושה

ט. **נפקא מינה רביעית**, המברך ברכת מעין שלש ושובע קדיש, האם יענה חמשה אמונים, וכששובע קדושה, האם יפסיק ויענה 'קדוש' ו'ברוך'. והלא בברכות ארוכות כמו ברכת אלהי נשמה, אשר יצר, המעביר חבלי שניה, מפסיק באמצע ברכה ועונה חמשה אמונים 'קדוש' ו'ברוך', כי כבר חלה הברכה, לא כמו ברכה קצרה, ואם מעין שלש מדרבנן יפסיק ויענה. אבל אם מעין שלש מדאורייתא היא כמו ברכת המזון שלא מפסיקים בה כלל למרות שהיא ארוכה, וזה דומה לעמידה שהמתפלל הוא בעולם האצילות ולא מפסיק. ולהלכה גם במעין שלש לא יפסיק לעניית קדיש וקדושה (יב"א ח"א תאו"ח סי' יא, ובהל"ע ח"ב עמ' נח).

עמידה לחכם וזקן

י. **נפקא מינה חמישית**, המברך ברכת מעין שלש ונכנס חכם או זקן לתוך ארבע אמותיו, זקן לפי הפשט הוא מגיל שבעים, שעשה מסיבה ולבש לבן... ולפי הקבלה כבר מגיל ששים צריך לעמוד לפניו. ואם עובר לפניו משהו עם זקן לבן, וכי ישאל אותו, בן כמה אתה, ששים או שבעים... יגיד לו, אתה רוצה לעשות לי עין הרע... מספק יחמיר, כי זה ספק דאורייתא, ולא דבר של ברכה לבטלה (עיין יב"א ח"א תאו"ח סי' יג). והנה אם נכנס זקן באמצע ברכת המזון, יש מי שכתב שלא יעמוד לפניו, ולדבריו בברכת מעין שלש, אם היא מדאורייתא לא יעמוד, ואם היא מדרבנן יעמוד. ולהלכה גם בברכת המזון יעמוד, כי זה מעשה קל שלא נחשב הפסק (הל"ע ח"ב עמ' נט, ילקוי"י סי' סו וסי' רמב סט"ו).

כובע וחליפה

יא. **נפקא מינה שישית**, אם יש ענין ללבוש כובע וחליפה בשעה שמברך מעין שלש, כי בברכת המזון כתבו האחרונים שיש ענין לכתחילה ללבוש

מכיון את החמור מימנה או שמאלה ולא מכיון טוב, אבל אם מכיון טוב זה לא מעכב, ולכן ברכב יכול לברך תפלת הדרך תוך כדי נסיעה. חכם אחד ע"ה כתב שצריך לעמוד בתפלת הדרך כמו בתפלת עמידה, וכיון שלא יכול לעמוד ברכב, הראש שלו יתקע בתקרה... יעצור בצד, יצא מהרכב ויעמוד. אבל למה הטריח את הציבור, בשלחן ערוך (סי' קי"ד) מבואר שזה לא מעכב, ומשמע שזה לא דין לעמוד כמו בתפלת עמידה, או כמו המצוות שנאמר בהם "לכם" וצריך לעמוד [א.ה]. נלמדות מספירת העומר שנאמר בה (דברים טו, ט): "שבעה שבועות תספור לך, מהחל חרוש בקמה", אל תקרא בקמה אלא בקומה, ונאמר בה "וספרתם לכם". ואלו הן: ברכת הלבנה - "החודש הזה לכם". ציצית - "והיה לכם לציצית". שופר - "יום תרועה יהיה לכם". לולב - "ולקחתם לכם". מילה - "המול לכם" (פסיקתא זוטרתי פרשת אמור). והאבודרהם (בדף טו ע"ג) נתן בהן סימן: ע"ל ש"ל ש"ל, הובא בשו"ת יחווה דעת ח"ה (סי' ד), אלא רק מצד הכוונה, וגם בנסיעה יכול לכיון את פירוש המילים, בפרט שהיא תפלה קצרה. בערוך השלחן (סי' קי"ט) כתב שטוב לאמרה בעמידה אם אפשר בנקל, ואם נמצא ברכבת או במטוס ורוצה להחמיר ולעמוד, תבוא עליו ברכה, יעשו לו מי שבירך, אבל לא יעמוד כשהמטוס ממריא, יצחקו עליו... אלא אחר שהמריא ונכבה האור האדום. אבל אף פעם לא ראיתי את מרן זצ"ל שעשה כך, נסענו אתו במטוס וברכב, ומעולם לא הקפיד לעמוד בתפלת הדרך, וכך מנהג העולם, שיושבים ומברכים תפלת הדרך בנסיעה.

כובע. לפני עשרות שנים מרן היה מקפיד ללבוש כובע בברכת המזון, לא טרח ללבוש את המעיל או הגלימה, אבל בכובע היה מהדר. וכדאי לבחור הישיבות להדר בברכת המזון וללבוש כובע (עיין יחזקאל דעת ח"ד ס"ס א). ובמעין שלש תלוי בחקירה.

שבת או יו"ט

יב. נפקא מינה שביעית, בברכת מעין שלש מזכירים מעין המאורע, "ורצה והחליצנו ביום השבת הזה", "ושמחנו ביום טוב מקרא קודש הזה", ואם לא הזכיר האם חוזר או לא, בספר שאילת יעקב (פרג, סי' צו, דף עט טור ג) דן לומר, שאם מעין שלש מדאורייתא, היא כמו בברכת המזון, שאם לא אמר "רצה והחליצנו" בסעודה ראשונה ושניה חוזר, וכן אם לא אמר "יעלה ויבא" בליל סוכות וליל פסח חוזר, ולש"ע (סימן קפח סעיף ו) בכל יום טוב חוזר. ואם מעין שלש מדרבנן לא חוזר. ולהלכה אינו חוזר (ולקו"י סי' רצ"ט, שבת אה"ד עמ' תרמב).

יקדים אשר יצר או מעין שלש

יג. נפקא מינה שמינית, אכל שבעת המינים ונצרץ לבית הכסא, האם יקדים את ברכת מעין שלש או את ברכת אשר יצר, אם מעין שלש מדאורייתא, יקדים דאורייתא לדרבנן, אבל אם היא מדרבנן, איזה שירצה יקדים, או שיקדים אשר יצר מדין תדיר... ויש אומרים שמאחר שהוא צריך לחזור למקומו לברך ברכת מעין שלש, עליו לברך מיד אשר יצר, מדין אין מעבירין על המצוות. ומכל מקום יש אומרים שאין קדימה דאורייתא על דרבנן (עיין הל"ע ח"א עמ' מב, יב"א ח"א ח"ח חאו"ח סימן כג אות ד, ילקו"י ח"א מהד' תש"ס ד עמ' תקכג).

ראיות הפרי חדש

יד. הפרי חדש (סימן רט) אף שפעמים רבות חלק על מרן, כאן מחזק את דעתו שברכת מעין שלש מדרבנן, ומביא ראיה מהמשנה בברכות (כ סע"ב) בעל קרי חייב בקריאת שמע, וכן מברך ברכת המזון לאחריו, אבל אינו מברך לפניו. כי בזמנם גזרו שלא לברך שום ברכה עד שיטבול טבילה עזרא, אבל בזמננו הגזירה הזו נתבטלה (רמב"ם פ"ד מהל' ק"ש הל' ח), והטבילה היא חסידות בעלמא. ובגמרא (כא). מבואר שקורא קריאת שמע ומברך ברכת המזון מפני שהן מן התורה, ואילו ברכת מעין שלש היתה מן התורה היו צריכים לומר שבעל קרי יברך גם מעין שלש, משמע שברכת מעין שלש מדרבנן. זו ראיה חזקה, תחשבו אחר כך מה יענה הרא"ש שסובר שמעין שלש מדאורייתא...

מהיכי תיתי

טו. הפרי חדש מביא עוד ראיה מהמשנה בברכות (מד). אכל ענבים ותאנים ורימונים מברך אחריהם שלש ברכות, דברי רבן גמליאל, וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש. והגמרא (שם) הסבירה את טעמו של רבן גמליאל, שהפסוק "וברכת" חוזר גם על שבעת המינים וגם על לחם. אבל לרבנן "ארץ" של הפסוק: ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, הפסיק הענין, ולכן הפסוק "ואכלת ושבעת וברכת" חוזר רק על לחם. והלכה כדעת חכמים. ואם כן מהיכי תיתי שברכת מעין שלש היא מהתורה, רק ברכת המזון מצינו שהיא מהתורה. ועוד שאם הברכה על כל שבעת המינים היא מהתורה, מדוע אנחנו מברכים מעין שלש ולא ברכת המזון, אלא ודאי שהיא מדרבנן.

נפקא מינה תשיעית, עפמ"ש בעין אליעזר ח"א (או"ח סי' יא) דלמ"ד ברכת מעין שלש מהתורה, אי בעינן אכילה כדי שביעה כמו בברהמ"ז. ע"ש מ"ש בזה בדברי התוס' ושאר ראשונים. **נפקא מינה עשירית**, על פי המובא בארץ צבי (פרומ, סי' לו) שכתב לפרש מאי דאיתא בגמ' 'ארץ' הפסיק ולא

⁷ תאנים עם קמח מצוי בהן הרבה תולעים וצריך להזהר מאוד, אבל תאנים חדשות בודק אותן היטב, ובודק אחד אחד, לא בדיקה מדגמית, ורואה שהכל בסדר. ב"ה שהיום עושים גידולי חממות, ומונעים מאיתנו כל מיני איסורים של תולעים. אך ישטוף מפני החרקים.

קאי אלא אלחם, דזה דוקא לדעות דסברי דמעין ג' מד"ר, אך למאן דמפרש דמעין ג' דאורייתא דורש אחרת.

אבל בריה

טז. צריכים לדעת, גם מי שאומר שמעין שלש דאורייתא, זה מדובר שאכל תאנים⁷ או תמרים או רימונים ושבע, כמו שכתב הפרי מגדים (סי' רח מש"ז סס"ק א), שהרי לשיטתם הפסוק "ושבעת" חוזר גם על שבעת המינים. וכן כתבו החיי אדם (ח"א כלל ו) והמכתם לדוד פארדו (חאו"ח סי' ג).⁸ ולפי זה אתי שפיר קושיא מפורסמת, דהנה מהירושלמי (פ"ו דברכות ה"א) משמע שאם אכל ענב או צימוק אחד שלם, אפילו שאין בו כזית צריך לברך עליו ברכה אחרונה. וכך כתב מהר"ם מורטנבורג (ברכות מהר"ם סי' ט סס"ח), שעל בריה מברכים ברכה אחרונה, וכן כתבו התשב"ץ (קטן סימן שכב ד"ה ועל היין) ועוד. אבל רבינו יונה (ברכות כז ע"א) הצריך כזית, וכן פסק הריטב"א (הל' ברכות פ"א ה"ז), וכן דעת הר"ף (כו ע"ב מדפיו) והרמב"ם (פ"ג מהלכות ברכות ה"ב) ועוד, והבינו שהתלמוד שלנו חולק על הירושלמי. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי' רי"א), שלא מברכים ברכה אחרונה על בריה.

ספק ספיקא בברכות

יז. מה הדין אם אכל ענב או צימוקים בשיעור 18 גרם, האם יברך ברכה אחרונה? כתב המשנה ברורה (סימן רטו סק"כ) בשם החיי אדם (כלל ה סעיף ו) והפרי מגדים (בפתיחה להלכות ברכות), והובא להלכה בשו"ת יחזקאל דעת ח"ה (סי' כא בהע"י) ובילקוט יוסף (ח"ג עמ' תקו), שלא יברך ברכה אחרונה. ואף שיש ספק ספיקא, שמא מברכים ברכה אחרונה על בריה, ושמא כשיטת הרמב"ם ש-18 גרם הוא כזית (ראה לעיל הע' 2) - אכן לכתחילה לא יאכל יותר מ-18 גרם ופחות מ-27 גרם שלא יכנס לספק - לא מועיל ספק ספיקא בברכות. והשאלה הנשאלת, הרי התרומת הדשן (סי' לו) כתב לגבי ספירת העומר, שמועיל ספק ספיקא, כי לדעת הרמב"ם (פ"ז מהל' תמידין ומוספין הכ"ד) והראב"ה (סימן תקכו) ספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא, ואף שהלכה לא כדבריהם, אלא כתוספות (מנחות סו. ד"ה זכר) הרשב"א (בתשו' ח"א סי' קכו, וח"ג סי' רפד) והר"ן (פסחים כח ע"א), שספירת העומר מדרבנן, וכן פסק מרן השלחן ערוך (סי' תפ"ט, ד, ה, ו), אבל כיון שיש אומרים שהיא מדאורייתא מועיל ספק ספיקא. וגם אצלנו יש להקט ראשונים הסוברים שמעין שלש מדאורייתא, ולמה לא יועיל ספק ספיקא כשאוכל בריה בשיעור 18 גרם?

אכל ולא שבע

יח. במשך שנים היתה לי קושיא זו על מרן זצ"ל, וכשכתבנו את הילקוט יוסף על הלכות ברכות (עמ' שג) לפני כ-35 שנה, הבאתי בשם הגאון רבי חיים פנחס שיינברג משמרת חיים (עמ' כט) שגם כן הקשה קושיא זו, ותיירץ מה שתיירץ, אך לפי האמור אין שום קושיא, כי הסוברים שמעין שלש מדאורייתא, זהו כששבע, אבל אם לא שבע לכולי עלמא מעין שלש מדרבנן, ולכן לא מועיל ספק ספיקא. במשך שנים היה קשה לי על מרן, מה זה שונה מברכת "לישב בסוכה" שמברכים על פי ספק ספיקא, ונהרתי ולא חלקתי עליו, 'כל רז לא אניס ליה', כל הש"ס עם תוס', בבלי וירושלמי, ראשונים ואחרונים, בית יוסף, ומי אנחנו שנחלוק, מי שמרגיש את עצמו יותר מרוב, או לפחות שווה אליו, מרבה לחלוק... אבל המכיר את מקומו יודע את גדולתו של מרן זצ"ל, לא חולק בכל דבר, כי מקושיא לא מתים. וכמו שכתב רבי שמעון שקופ בהקדמתו לשערי יושר. מתחילה חשבנו לתרץ שבברכת מעין שלש אין חזקת חיוב (ולקו"י ברכות מהד' תשס"ז עמ' קנד, ובעין יצחק ח"ב עמ' תק), עד שב"ה חשבנו על תירוץ זה, דמכיון שבדרך כלל האוכל תאנים ורימונים בשיעור 18 גרם לא שבע... כולם מודים שהוא לכל היותר מדרבנן, ולכן לא מועיל ספק ספיקא.

⁸ {ואמנם החזו"א (סי' לד אות ה) הסתפק בזה, ומציין שהאחרונים הצריכו כדי שביעה, ומסיים וצ"ע. אבל מהרא"ש הנז' מוכח כהפרי מגדים, דדוקא בשבע הוי מה"ת}.